

КОРЕНІ РЕЛІГІЙНИХ ВІРУВАНЬ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Релігія та органічно пов'язана з нею міфологія були основою основ світоглядної системи стародавніх єгиптян, що їх Геродот уважав найбільш набожним із усіх відомих йому народів. У єгиптології висловлювалася думка, що філософії як такої в Стародавньому Єгипті взагалі не існувало, що єгиптяни сприймали довколишній світ виключно крізь релігійно-міфологічну призму.

Староєгипетська релігія та міфологія надзвичайно складне явище. Вони поєднали в собі різні, часом полярні вірування та уявлення, які склалися в різні часи й у різних куточках країни, постійно розвиваючись і ускладнюючись. Здавна в Єгипті сформувалося кілька теологічних центрів (Геліополь, Мемфіс, Гермополь, Фіви тощо). В кожному з них сформувалася своя космологічна версія, що проголошувала творцем світу свого бога, інших же богів трактувала як створених ним чи таких, що походять від нього. Тому єгиптологи не впевнені, що в Стародавньому Єгипті існувала цілісна релігійна доктрина (така важлива прогалина в розумінні релігійного життя стародавніх єгиптян значною мірою спричинена також станом найдавніших джерел і суперечливим характером пізніших релігійних текстів).

Релігія стародавніх єгиптян це химерне переплетення фетишизму і тотемізму, політеїзму і монотеїстичних уявлень, теогонії і космогонії, культу і страшенно заплутаних міфів. Із первісних релігійних уявлень особливо сильним у Єгипті був тотемізм.

В уяві стародавніх єгиптян світ буквально кишив найрізноманітнішими богами та духами, що їх уособлювали священні тварини, птахи, риби, комахи. Єгиптологи налічили в старо-єгипетському пантеоні понад дві тисячі богів! Можна сміливо стверджувати, що навряд чи існувала в країні якась живність, яку бодай в одному з номів не вважали б священною.

Єгиптяни обожнювали насамперед тих представників фауни, які були чимось корисні людям (наприклад, знищували шкідників) або вражали їх своєю силою чи дивним способом життя. Священих тварин тримали при храмах, по-царськи вшановували їх. Коли священна тварина помирала, її набальзамовували й ховали на спеціальному цвинтарі (мавп у Фівах, крокодилів і биків у Мемфісі, кішок у Бубастисі та Саккара, ібісів у Гермополі тощо). В окремих містах у день загибелі священної тварини оголошувався загальний траур. Навіть ненавмисне вбивство священної тварини вважалося жахливим святотатством і каралося смертю.

Култ священних тварин проявився в зооморфному зображенні богів. Так, сонячного бога спершу зображували у вигляді лева чи сокола, богиню Сохмет у вигляді левиці, місячного бога Тота (його ще вважали богом мудрості й письма) у вигляді ібіса, охоронця підземного царства Анубіса у вигляді шакала, бога війни Віпуата у вигляді вовка, охоронцями особи фараона вважали сокола, коршака, гадюку та бджолу, самого ж фараона зображували у вигляді сфінкса. Згодом єгиптяни перейшли на антропоморфну іконографію своїх богів, частину яких вони напівлюдни (зображували з тілом людини й головою тварини чи птаха), інших же (Озіріса, Пта, Амона, Хонсу, Мін, Атум, Ісиду та ін.) піддали цілковитій антропоморфізації. Такі зміни в іконографії єгипетських богів відбулися, на думку одних дослідників, під впливом більш досконалих іноземних релігій, на думку ж інших унаслідок ускладнення соціальної структури, зростання залежності індивіда від суспільства.

У Стародавньому Єгипті розвинувся култ води. В уяві єгиптян сам всесвіт виник із первісного водяного хаосу божества Нун. Воду єгиптяни населяли полчищем духів, якими верховодив крокодилоголовий Собк. Річку Ніл вони не обожнювали, але обожнювали її розлив Хамі (його зображували у вигляді товстуна з дарами землі для богів). Утім, култ води в Єгипті завжди поступався своїм значення солярному культові. В цьому не було нічого дивного, адже для єгипетського хлібороба головною загрозою були не розгул водяної стихії, а літня засуха, гарячі вітри пустині.

Деякі вчені висловлювали думку, що Єгипет у середині II тис. до н. е. з усіх тодішніх близькосхідних цивілізацій завдяки притаманній йому сильній політичній централізації був найбільш готовий до монотеїстичної реформи. Все ж смілива реформа Ехнатона наштовхнулася на непереборну перешкоду властивий релігії консерватизм та опір впливового столичного жрецтва. «Натомість ідею монотеїзму підхопили й розвинули напівкочові семітські племена стародавніх євреїв, яких на певний строк доля звела з великою імперією фараонів». У релігійному житті країни все повернулося на круги своя знеславлений фараоном-реформатором Амон знову очолив староегипетський пантеон.

Особливе місце в релігійно-міфологічній культурі стародавніх єгиптян посідав цикл міфів і ритуалів, пов'язаних з богом підземного царства Озірісом. Міфи про Озіріса заплутані й суперечливі, в них домінують три теми: політична (міф про поєдинок між Озірісом і Сетом відображав боротьбу між Верхнім і Нижнім Єгиптом, наслідком якої було утворення єдиної єгипетської монархії); землеробська (єгиптяни пов'язували з Озірісом зміну вегетаційного та мертвого періодів у житті природи); есхатологічна (Озіріс творив посмертний суд, винагороджуючи праведників і караючи грішників».

Міфами про Озіріса єгиптяни пояснювали також традицію кровозмішання в царській родині.

Дуже складними були уявлення єгиптян про смерть і потойбічний світ. Смерть та існування після неї вважали безпосереднім продовженням земного життя. Розумілося це настільки буквально, що існувало спеціальне заклинання, яке в замогильному світі відвертало смерть від людини, вже померлої на землі. До мертвих зверталися з письмовими проханнями, вони могли взяти участь у судовій справі, лікуванні хворого. Щоб забезпечити вічне існування, треба було дотримуватися безлічі спеціальних обрядів.

Давньоєгипетська релігія зберігалась протягом тривалого періоду та мала великий вплив на історію та культуру країни. Хоча її практики та вірування можуть здаватись дивними та незвичними для наших суспільних уявлень про світ, вони відображають важливі аспекти давньоєгипетської культури та духовності.